

УДК 343.98

Костянтин Заяць,

аспірант

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ФОРМ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВ ТА ЇХ КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

У статті аналізуються особливості форм вчинення шахрайства та їх криміналістичне значення. Викладено думку про необхідність перегляду визначення предмета сучасного шахрайства. Автором запропоновано розширити коло об'єктів власності, що можуть виступати предметом сучасних розкрадань. У представленій статті досліджено особливості шахрайства, що вчиняється у формі заволодіння майном і у формі придбання права на майно. Акцентовано увагу на відмінностях цих двох форм та їх криміналістичному значенні.

Ключові слова: шахрайство, предмет шахрайства, форми шахрайства, об'єкти віртуальної власності, заволодіння майном, придбання права на майно.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Протягом останніх років наша держава зазнала суттєвих перетворень у багатьох сферах життя. Соціально-економічні, ринкові, політичні зміни, впровадження новітніх систем і технологій разом із реформуванням системи судової влади й органів правопорядку в Україні даються в знаки – на цьому фоні спостерігається стрімке зростання злочинності та якісні зміни її проявів. Шахрайство належить до злочинів, що найбільш чутливо реагують на будь-які зміни в суспільстві, а особливо на послаблення правоохоронних функцій у державі. Аналіз слідчо-оперативної практики свідчить про появу нових форм цього злочину, а також вдосконалення шахрайських схем, відомих практиці раніше.

Статистичні дані Департаменту інформаційних технологій МВС України свідчать про реєстрацію досить невеликої частки досліджуваної категорії злочинів (приблизно 4-5% від загальної кількості), але це не відображає справжньої картини їх скоєння. Шахрайство характеризується найбільшим рівнем латентності серед інших злочинів. Це зумовлено двома основними чинниками. По-перше, потерпілі не звертаються із заявами про скоєння злочину, не здогадуючись, що стали жертвою обману. По-друге, значна частина потерпілих намагаються відновити втрачені майнові права через вирішення спорів у судах, адже шахрайство маскується під оболонкою цивільних, адміністративних чи господарських правовідносин.

Офіційна статистика Генеральної прокуратури України, що відображає стан розслідування зареєстрованих фактів шахрайства, також невтішна. Адже тільки п'ята частина із зареєстрованих проваджень за статтею 190 Кримінального кодексу України спрямовується з обвинувальним актом до суду, а у більшій половині рішення взагалі не приймаються.

Аналіз слідчої практики, а також власний досвід розслідування фактів шахрайства дає підстави стверджувати, що основні проблеми у слідчих виникають на стадії прийняття рішен-

ня про відкриття кримінального провадження, коли необхідно встановити ознаки складу злочину у фактичному акті добровільної передачі потерпілим майна або права на нього. Труднощі пов'язані з тим, що слідчому необхідно прийняти ключове процесуальне рішення на підставі аналізу дуже обмеженої інформації про подію.

Крім того, навіть у рамках відкритого кримінального провадження дуже складно сформувати систему доказів наявності злочинного наміру в діях шахрая. Адже, на відміну від інших злочинів, вони відбиваються не стільки в матеріальних слідах, скільки в актах інтелектуального характеру: повідомленні неправдивої інформації, використанні фіктивних документів, маскуванні афери законними рішеннями уповноважених осіб та багатьма іншими. Збір доказів такого порядку вимагає надзвичайного рівня професіоналізму. Слідчий не тільки повинен мати високий рівень знань чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства, а й бути обізнаним щодо способів дій шахраїв різних категорій. Проявити вищий професійний пілотаж слідчому дасть змогу тільки глибоке знання механізму скоєння цього виду злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблемам розслідування шахрайства у різний час приділялася увага у дослідженнях вітчизняних та російських учених, зокрема С. С. Чернявського, С. М. Астапкиної, А. Ф. Волобуєва, О. В. Волохової, В. І. Гаєнка, Т. А. Пазинич, Н. В. Павлової, А. А. Сандрачука, В. В. Корнієнка, М. Ф. Галагузи, В. М. Єгошина, В. Ю. Голубовського, О. В. Журавльова, В. В. Колесникова, В. Д. Ларичева, О. І. Лученка, О. С. Овчинського, В. І. Отряхіна, Р. С. Сатуєва, Г. М. Спіріна, К. В. Суркова, Є. П. Фірсова, С. Ю. Шарова, В. Ю. Шепітька, П. С. Яні та інших. Разом із тим потрібно зазначити, що на цей час залишається ще багато проблемних і малодосліджених питань у цій сфері, зокрема, це стосується

висвітлення тонкощів самого механізму скоєння цього злочину.

Слід зауважити, що шахрайство є найбільш різноманітним з усіх злочинів проти власності, має безліч проявів і вчинюється майже у будь-якій сфері людського життя. Шахраї вдаються до численних вивертів і хитрощів, застосовують новітні засоби і технології, майстерно користуються прогалинами в законодавстві. При цьому вони намагаються досягнути двох взаємопов'язаних цілей: 1) створити зовні легальну оболонку заволодіння чужим майном; 2) уникнути притягнення до кримінальної відповідальності. Механізм скоєння шахрайств виступав предметом багатьох досліджень у науках кримінально-правового циклу, але переважно в кримінологічному і кримінально-правовому аспектах. У криміналістиці це питання залишається малодослідженим, що негативно відбивається на формуванні методики розслідування цих злочинів. Рідко приділяється увага вчених і принциповому питанню відмежування форм і способів скоєння шахрайства, встановлених відповідно до редакції статті 190 Кримінального кодексу України (шахрайство – заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою).

Метою представленої роботи поставлено розкриття особливостей форм вчинення сучасних шахрайств та їх криміналістичного значення.

Виклад основного матеріалу. Предметом шахрайства виступає чуже майно. Слід звернути увагу, що в теорії кримінального права існує єдиний підхід у визначенні цієї категорії, а саме: майном визнаються речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру.

При цьому фізична ознака визначає матеріальність предмета розкрадання; економічна – визначає, що предметом викрадення може бути тільки річ, яка має мінову та споживчу вартість; юридична – предметом шахрайства може бути лише чуже для винного майно, тобто таке, що належить за правом власності іншому суб'єктові [1].

Але такий підхід, на нашу думку, дещо застарів і вимагає переосмислення з урахуванням технологічного розвитку у світі в цілому, і нашого соціуму зокрема.

Так, очевидним є той факт, що в користуванні сучасної людини з'явилися нові за своєю формою об'єкти власності – це об'єкти, які особа створює (придбаває), а потім володіє ними, користується і розпоряджається у віртуальному просторі [2]. До такої віртуальної власності, зокрема, можна віднести внутрішньо ігрові об'єкти – техніка із певними функціями, персонаж із особливими здібностями, елементи екпінування тощо. Прикладом виступають відомі масові багатофункціональні онлайн-ігри, такі як (назви мовою оригіналу) *Worlds of Warcraft*, *World of Tanks* та інші, в яких користувачі не тільки офіційно купують за реальні гроші у «магазинах» вказані віртуальні речі, а й активно перепродають їх та залишають нащад-

кам. Вивчення статистики продажів свідчить, що ціна на такі віртуальні речі може сягати кілька тисяч євро [3].

За оцінками багатьох експертів сфери правознавства об'єктами власності також повинні бути визнані акаунти ігор, сторінки користувачів соціальних мереж, скриньки електронної пошти, фонотеки iTunes, сайт-блоги тощо. Зараз у всьому світі фіксуються акти звернень у судовому порядку громадян із позовами про визнання права власності за ними в рамках прав спадкування, права сумісної власності подружжя у справах про розлучення і поділ майна та інші [4; 5; 6].

Слід звернути увагу, що у світі вже мають місце прецеденти притягнення до кримінальної відповідальності осіб за викрадення віртуального майна [7; 8].

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо визначити, що предметом сучасних шахрайств може бути майно у широкому розумінні цього поняття, тобто об'єкти, стосовно яких особа може набути права власності (володіння, користування, розпорядження). До таких можуть бути віднесені: об'єкти нерухомості (будинки, квартири, земельні ділянки, офісні, складські та інші приміщення); автотранспорт; гроші у готівковій та безготівковій формі, цінні метали, цінні папери, ювелірні вироби, техніка, продукти харчування, худоба, засоби виробництва, вироблена продукція (промислова, сільськогосподарська тощо), а також інші об'єкти матеріального світу.

Об'єкти віртуального простору можуть виступати предметом шахрайства, якщо вони відповідають таким вимогам: а) вони створені власною особою або придбані нею за гроші; б) вони мають споживчу цінність; в) ними можна користуватись та розпоряджатись у віртуальному просторі; г) їх оцінка дає можливість визначити ринкову вартість.

Диспозицією статті 190 Кримінального кодексу України встановлено дві форми вчинення шахрайства: 1) *заволодіння чужим майном* шляхом обману або зловживання довірою; 2) *придбання права на майно* шляхом обману або зловживання довірою. Таким чином, юридична формула даного правопорушення передбачає дві окремі системи дій злочинця. У першій його дії спрямовані на безпосереднє і негайне заволодіння чужим майном. У другій – на отримання легальної можливості заволодіння чужим майном через певний час.

У разі вчинення шахрайства шляхом *заволодіння чужим майном* передача цього майна здійснюється потерпілим, який вважає, що він зобов'язаний передати це майно. Тобто потерпілий, відчуваючи довіру до шахрая або під дією обману, добровільно передає весь комплекс прав власності на своє майно, і передає його, як правило, в натурі. При цьому жертва не сподівається на повернення її майна. Прикладами таких технологій можуть виступати дії шахраїв, спрямовані на спонукання громадян передати їм гроші як виграти в азартних іграх (шулерство, ігрові автомати, вдавані акції), під час збирання пожертвувань на благодійні цілі, як оплату

вдаваних послуг (з працевлаштування, туристичних поїздок тощо), оплати штрафів та багато інших.

Під формою *придбання права на чуже майно*, на наш погляд, треба розуміти умисні дії шахраїв, спрямовані на переконання жертви передати окреме право на її майно (права володіння або користування чи розпоряджання). Тобто, відчувачи довіру або під дією обману, потерпілий добровільно передає тільки окреме право на майно. При цьому, як правило, потерпілий не очікує, що майно буде вилучене з його фондів. Він розраховує на те, що передача окремого права на майно дозволить йому отримати певні блага від шахрая.

Наприклад, у театрі жінка передає своєму супутнику-шахраю номерок від гардеробу для того, щоб він отримав її шубу та передав їй. Злочинець, отримавши *право володіння* шубою на деякий час, заволодіває нею і зникає. Або потерпілий складає доручення і передає шахраю *право розпорядитись* його квартирою, розраховуючи на те, що той буде діяти на його користь та згідно з його інтересами. Але злочинець, користуючись наданим правом розпорядитись майном, привласнює виручені з купівлі-продажу квартири кошти собі.

Слід звернути увагу, що в наведених схемах шахрайства добровільність передачі обмежена тільки окремим правом на майно, користуючись яким злочинець обертає на свою користь усі інші права. Це має принципове значення для предмета доказування у кримінальних провадженнях таких категорій.

Окремі автори вважають, що право на майно – це предмет злочину, наводячи як приклад документи, які надають право на отримання майна [1]. Але такі документи не можуть бути предметом злочину, адже вони не мають конкретної економічної вартості. Крім того, саме визначення «право на майно – це предмет...» суперечить логіці, тому що предмет – це рід матеріального світу. Право на майно, на наше переконання, взагалі не може розглядатися як предмет злочину. Право на майно – це юридична категорія, яка може бути закріплена в різних документах, наприклад у заповіті, страховому полісі, довіреності, дорученні тощо. Тому, коли шахрайство вчиняється шляхом придбання права на майно, предметом злочину виступає те майно, яке злочинець намагається обернути на свою користь.

Придбання права шахраєм на чуже майно може взагалі не тягнути як наслідок вилучення у власника його майна (шкода спричиняється його користуванням). Може бути й так, що фактичне вилучення майна вчиняє не злочинець, а треті особи, які не мають відношення до шахрайської схеми.

Висновки

Підводячи підсумок, хотілось би зазначити, що однією з актуальних проблем сьогодення є потреба ретельного дослідження механізму

вчинення сучасних видів шахрайства. Адже формування доказової бази у таких кримінальних провадженнях вимагає надзвичайного рівня професіоналізму слідчого. Звісно, представлена робота не висвітлює всі особливості скоєння цього надзвичайно складного виду злочину, але є одним із кроків у висвітленні проблемних питань у даному напрямі.

Список використаних джерел:

1. Кримінальне право. Особлива частина. Тема 7. Злочини проти власності: мультимедійний навчальний посібник кафедри кримінального права КНАВСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_osob/Files/Lekc/T7/T7_P1.html.

2. Савельев А. И. Правовая природа виртуальных объектов, приобретаемых за реальные деньги в многопользовательских играх / А. И. Савельев // Рубрика: статьи правового характера в электронном издании «Игроки и Закон: законодательство и правоприменение в области защиты прав потребителей услуг» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gamersandlow.blogspot.com/2015/10/blog-post_65.html.

3. Jimenez C. The High Cost of Playing Warcraft [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/7007026.stm>.

4. Кондратьева И. Право на виртуальную собственность: всё что останется после меня / И. Кондратьева // Сайт «ПравоRU»; Рубрика «Интернет. Высокие технологии. Суды и судьи». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://pravo.ru/review/view/126933>.

5. Мрачный контракт: права супругов на программное обеспечение: публикация статьи от 26.12.2016 // По материалам АІН.ІА. Рубрика «Авторское право. Интеллектуальная собственность». Журнал-клуб юридических инноваций и технологий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://legal-it.club/mrachnyj-kontrakt-prava-suprugov-na-programmnoe-obespechenie>.

6. Гузь Д. User is offline: можно ли унаследовать виртуальное имущество / Дмитрий Гузь // партнер lexnet.io по материалам ilaw.net.ua; рубрика «Авторское право. Интеллектуальная собственность», Журнал-клуб юридических инноваций и технологий, публикация от 09.01.2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://legal-it.club/user-is-offline-mozhno-li-unasledovat-virtualnoe-imushhestvo>.

7. За воровство виртуального имущества онлайн-игры World of Warcraft сядят в тюрьму // публикация рубрики «Мир фактов». Сайт «12 Миллионов» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://12millionov.com/vorovstvo-virtualnogo-imushhestva-onlajn-igry-world-of-warcraft.html>.

8. Имущество виртуальное – тюремный срок реальный // *ligazakon.ua*. Сайт Всеукраїнської асоціації кадровиків. «Проект видавничого дому Медіа-Про»; новини від 28.10.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kadrovik.ua/content/imushchestvo-virtualnoe-tyuremnyi-srok-realnyi>.

В статье анализируются особенности форм совершения мошенничества и их криминалистическое значение. Излагается мнение о необходимости пересмотра категории предмета современных хищений. Автор предлагает расширить круг объектов собственности, которые могут выступать предметом корыстных преступлений. В статье исследованы особенности мошенничества, совершаемого в форме завладения имуществом и в форме приобретения права на имущество. Акцентируется внимание на отличиях этих двух форм преступления и их криминалистическом значении.

Ключевые слова: мошенничество, предмет мошенничества, формы мошенничества, объекты виртуальной собственности, завладение имуществом, приобретение права на имущество.

The features of forms of feausance of swindle, and their criminalistics value, are analysed in the scientific article. Opinion opens up in relation to the necessity of revision of category of the article of modern thefts. An author suggests to extend the circle of property objects that can come forward the article of mercenary crimes. In the article features are investigational swindles that is accomplished in form laying hands on property, and in form acquisition of right on property. Attention on the differences of these two forms of crimes is accented, and their criminalistics value.

Key words: fraud, object of fraud, forms of fraud, objects of virtual property, property seizure, acquisition of the right to property.

